

Novotný, František

[Тронский, И.М. Историческая грамматика латинского языка]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. E, Řada archeologicko-klasická. 1961, vol. 10, iss. E6, pp. 281-284

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/108990>

Access Date: 22. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Pylos Tablets z r. 1955 (app. II, str. 367—370), bibliografii starších greckistických prací Lejeunových (app. III, str. 371—373) a důkladný index citovaných mykénských výrazů a textů stejně jako index věcný (str. 375—397).

Antonín Bartoněk

И. М. Тронский, Историческая грамматика латинского языка. Издательство литературы на иностранных языках. Москва 1960. Str. 320, cena 5 р. 50 к.

J. M. Tronskij, jeden z vynikajících filologů ruských naší doby, profesor na Leningradské universitě, vydal v průběhu posledních 15 let tři knihy svědčící, že jejich autor je stejně gramatik jako historik literatury; je to jeho *История античной литературы* (1946, 2. vyd. 1951, 3. vyd. 1957), *Очерки из истории латинского языка* (1958) a posléze kniha, o které zde referujeme, *Историческая грамматика латинского языка* (1960).

Podle běžné ruské terminologie pojímá autor „gramatiku“ jako nauku o hláskách a tvarech slov a nejedná o syntaxi; ani nauka o tvoření slov není zvláštní a samostatnou částí jeho mluvnice, a jevy k ní patřící vykládá jen příležitostně ve spojení s jevy hláskoslovnými a tvaroslovnými.

Svou látku a její výklad pořádá T. z dobrých důvodů podle věcí a ne podle historických period. Ale i tak se projevuje historické chápání gramatických jevů v celé knize v určování jejich relativního datování a v objevování jazykového vývoje.

Před výkladem o latinském jazyce samém předesešlá autor kapitolu o indoevropské jazykové rodině, jejíž jednotu dokazuje příklady týkajícími se jak slovní zásoby, tak i gramatického ústrojí a prostředků tvoření slov; na str. 13 n. podává v přehledné tabulce výčet ie. hlásek a jim odpovídajících hlásek v jazycích latinském, řeckém, staroindickém a staroslovanském. V této souvislosti jedná o ie. střídě samohlásek (система чередования гласных; termínu „ablaut“ T. neuzívá) a ukazuje její zbytky v řečtině i latině. Přitom se dotýká hypotézy, že jedním z hlavních pramenů tvoření dlouhých samohlásek v ie. jazycích bylo spojení krátkého vokálu s laryngální sonantou *ʔ, a kriticky poznamenává, že problematika „laryngální“ teorie značnou měrou přechází za hranice toho obecně ie. jazykového stavu, který se stanoví historicko-srovnávací metodou, a patří k oblasti dohadů o předhistorii tohoto stavu, o těch procesech, které k němu přivedly (§ 15).

Po tomto syntetickém přehledu následuje výklad o ie. jmenné soustavě s jejími kategoriemi (pád, číslo, rod) a o soustavě slovesné (vid, způsob, čas, rod). Dokazuje se tu, že se jazyky ie. rodiny vyvíjely samostatně v těsné souvislosti s historií národů, které jich užívaly. „Ale zákony vývoje příbuzných jazyků bývají do jisté míry shodné. V historii jazyků ie. rodiny se projevuje řada společných momentů, svědčících o shodném směru vývoje při velké rozmanitosti konkrétních forem tohoto vývoje a jeho tempu v jednotlivých větvích a jazycích“ (str. 24 n.).

V 2. kapitole jedná autor o italské větvi ie. jazyků; na příkladech ukazuje vývoj ie. samohlásek a souhlásek v jazycích italských a rozdíly mezi jazykem latinským a druhými jazyky italskými. Zde vyvrací mínění o zvláštní jednotě řecko-italské; nepřijímá ani hypotézu o bývalé jednotě jazyků italských a keltských, i když je možno ukázat řadu znaků společných oběma těmto větvím. Po nálezů zbytků jazyka tocharského a hethitského se ukázalo, že nejvýraznější rysy italo-keltské morfologie byly mnohem více rozšířeny; nejde tu o novotvary, nýbrž jsou to rysy starého obecně ie. stavu, které se zachovaly na okrajích teritoria zabraného ie. jazyky, ale byly ztraceny v jeho centrální části.

V 3. kapitole je podán krátký, ale obsažný přehled historie latinského jazyka a pramenů jeho studia. Zvláštní pozornost je tu obrácena k poměru spisovného jazyka k řeči „lidové hovorové“ (termínu „vulgární“ T. neuzívá).

Tyto tři první kapitoly gramatiky Tronského, které je možno nazvat historickými, se na četných místech dotýkají poznatků uvedených a v náležité souvislosti vyložených v kapitolách

dalších. To má podle našeho mínění tu nevýhodu, že autor musí často poukazovat na paragrafy těch dalších kapitol, což studium jeho knihy poněkud ztěžuje.

Kapitoly 4.—15. obsahují a někde i přesahují látku, jejíž výklad je předmětem standardního hláskosloví a tvarosloví. Vedle obecně tradovaných vědeckých poznatků je tu i značný přínos autora samého s jeho osobitým smyslem pro řád a vývoj; po této stránce nejvíce vynikají kap. 13. (struktura slovesa), 14. (soustava infekta) a 15. (soustava perfekta). Protože není možno ukázat všechno bohatství této poměrně stručné, ale velmi obsažné gramatiky, upozorňujeme aspoň na několik sporných problémů, které T. předkládá a s větší nebo menší jistotou řeší.

K takovým problémům náleží např. otázka o povaze latinského přízvuku. Tu autor ve shodě s francouzskou školou dokazuje, že latina měla od počátku až asi do III.—IV. stol. n. l. přízvuk musikální. Kromě běžných svědectví latinských gramatiků a významu kvantitativní prosodie veršů užívá za důkaz také pozorování o místě přízvuku, které určuje nejen se zřením na slabiky, nýbrž i počtem mor: „přízvuk padá na samohláskovou moru předcházející před tou morou (samohláskovou nebo souhláskovou), která se nachází před poslední slabikou slova“ (§ 90). Počítání mor ukazuje podle jeho mínění na musikální přízvuk. V této souvislosti vykládá také o přehlasování typu *capio-accipio* a o synkopě, které dává velkou úlohu ve vývoji latinského jazyka, zvláště v pozdní latině, kdy jev synkopy byl oživen vlivem dynamického přízvuku, zaměňujícího v té době přízvuk musikální. Neuznáváje hypothesisu o prvotním dynamickém přízvuku na první slabice, usuzuje autor, že počáteční slabika nabyla ve vývoji latinského jazyka jakési „zvláštní vlastnosti“, pro kterou se ostatní slabiky počaly redukovat nebo i docela mizet. Tu se nám zdá, že ona stará hypothesis má přednost tím, že určuje, v čem ta zvláštní vlastnost první slabiky záležela. V pozdní latině přehlasování ve vnitřních slabikách přestává; tu autor připouští, že příčinou toho byl pravděpodobně vzrůst dynamického momentu v latinském přízvuku. S kritickou soudností zakončuje T. výklad o povaze latinského přízvuku soudem, že tato otázka zůstává spornou (§ 96).

Odehlyně od běžného výkladu užívá T. k objasnění změny typu **agros* v *ager* pojmu metathese (§ 170—173). Metathese se podle něho provádí ve skupině složené z explosivy, sonanty a krátké samohlásky tak, že sonanta předchází z místa před samohláskou na místo za ní a samohláska, ocitající se na místě před sonantou, přijímá zabarvení příznačné pro tuto sonantu. Tato změna se může provádět jak v počáteční otevřené slabice, např. **crinō* > *cernō*, tak v středoslovně otevřené slabice, např. **sakro-dhō-t-s* > *sacerdōs*, i v slabice koncové, např. **agros* > *ager*. Tento výklad je jednodušší než výklad běžný (**agros* > **agrs* > **agers* > **agerr* > *ager*) a je podobný pravdě.

Výklad o tak zv. iambiickém krácení (§ 186—189) poučuje dobře o vnějších projevech tohoto krácení, ale chybí v něm pokus o objasnění vzniku a příčiny tohoto jevu, při němž by se asi ukázalo nutným zření na slovní přízvuk a na rytmický iktus. Správně tu je řečeno, že nemožnost datovat tento proces ztěžuje jeho objasnění (§ 315).

Z tvaroslovných problémů, kterými se zabývá T., uvádíme jeho výklad krátkého *-a* v nom. sg. slov s kmenem na *-ā*, které má latina sama proti *ā* jiných ie. jazyků. To má původ v ie. střídě **ā/aē*; krátké *ā* je od původu v typu *sapientia*, srov. *ἀλήθεια* proti *χώρα*. Na rozšíření *-ā* působilo *-ā* ve vok., záměna *ā* za *-ā* v nom. akus. pl. neuter 2. deklinace, ak. sg. na *-ām* a tendence ke zkrácení *ā* v typu iambiických slov jako **togā* > *toga*. Že se tu neuvádí krácení ve slovech iambiické míry jako hlavní nebo docela jediná příčina tohoto krácení, je zcela správné.

Velmi zajímavým a svérázným způsobem jedná T. o soustavě lat. slovesa se stálým zřením k jejímu vývoji od vidové kategorie perfekta (vid dokonavý) a infekta (vid nedokonavý) ke kategorii časové. V přehledné tabulce (§ 491) sestavuje autor tvary slovesa *laudare* spořádané podle kategorií infektum-perfektum, s nimiž se kříží dělení podle slovesných rodů, způsobů a časů. Tu se zdá, že snaha po strukturální soustavnosti vede druhdy k pochybnému třídění

slovesných tvarů; tak např. tvar *laudāvī* vyjadřuje podle této tabulky přítomnost, kdežto pro minulost je tvar *laudābam*. Ve výkladu o tvoření kmenů infekta je podrženo staré třídění na čtyři konjugace, do něhož je vřaděn rozdíl tvarů thematických a athematických. K dřívejším problémům zde řešeným patří otázka o poměru typu *capi-mus*, stojícího mimo čtyři konjugace, k typu *audī-mus*. Kvantita *ī* závisí na kvantitě předcházejících slabik a určuje se jejich rytmickým utvářením, podle něhož má kmen ve svém zakončení formu $\cup\cup$ či $\cup\cup$ ____ - (srov. „rytmický zákon“ Niedermannův). Autor vyvrací mínění, že kmeny na *-ī* vznikly poměrně pozdě, za působení iambického kráčení, a dokazuje, že jejich vznik je mnohem starší; přitom se kloní k mínění, že sufix, o který tu jde, měl v některých větvích ie. jazyka dvě formy, thematickou **-ie/o-* a athematickou *-ī-*, a že latina zachovala obě tyto formy.

Pochybnost vzbuzuje autorův výklad (§ 531), že koncovka *-m* v tvaru *sum* je synkopovaná primární koncovka *-mī* athematického kmene. Synkopu uznává také ve vzniku koncovky 2. os. sg. *-s* z primární přípony *-si*, s níž se sloučilo sekundární *-s*.

O lat. imperfektu na *-bam* < *bām* a futuru na *-bō* soudí autor, že tyto tvary pocházejí z opsaných forem tvořených s pomocí slovesa „býti“, majícího kořen **bheya/bhū-*; tento kořen je v *-bā-* útvarem značícím minulý čas a **-bē/ō-* futuru je konjunktiv téhož slovesa, utvořený podle athematického typu. Ale tu se naskytuje další problém, co je ta první, významová složka typu *laudā-bam*. Výklad *laudā-bam* < **laudāns-bām*, sémanticky možný, T. odmítá a kloní se k mínění, že tou první složkou jsou staré a odumřelé jmenné tvary slovesa, jakési infinitivy, jejichž zbytkem je typ *candē-faciō*. „Avšak tato otázka,“ končí svou úvahu kritický autor, „je i nadále nejasná.“

Sufix *-nd-* v gerundiū a gerundivū je právem označen jako nevyjasněný (§ 580). Ale snad by tu měl být připomenut výklad Benvenistův, že participia na *-ndus* jsou tvořena od verbálního jména na *-e/on* sufixem *-do-* právě tak, jako jsou od něho tvořena participia praes. sufixem *-t-*: *ferendus* < **bher-on-dos*, *ferēns* < *bher-en-t-s*.

Při výkladu záhadné 2. os. sg. *vis* (k *volō*) připomíná T. mínění, že to je supletivně utvořená forma příbuzná s adj. *invītus*, ale sám spojuje tento tvar se slovem *vois* na nápisu Duenově: *vīs* < **veis* < *vois* a soudí, že toto *vois* je změněné **vol-s*, změněné proto, že v latině nebyla skupina **-ls* přípustná. Avšak potřeba uznávat změnu **ls* v *is*, jinde nedoloženou, dělá tento výklad málo pravděpodobným. Nesouvisí snad ono *vois*, je-li to 2. os. k *volō*, nějak přímo s *invītus*?

Při výkladu part. fut. typu *actūrus* vychází T. od formy *-tūrum* a od jejího užívání v platnosti infinitivu fut.; teprve později se k tomuto *-tūrum* přidal inf. *esse* a z tvaru *-tūrum* vzešlo adjektivní part. *-tūrus*, uváděné ve shodu v rodě a čísle s podmětovým substantivem nebo zájmenem. Co se týče formy infinitivu na *-tūrum*, pokládá autor za nejpozoruhodnější výklad, že vznikla sloučením slovesného substantiva na *-tus*, a to jet. o dat. na *-ū*, s inf. **esom* (= *esse*), jež je možno pokládat — na základě os. *ezum* a umb. *erom* — za útvar praitalický, jež latina v tomto spojení zachovala, tedy *factūrum* < **factū esom* „býti k udělání“. Tento výklad je hlavně pro předpoklad lat. inf. **esom* velmi pochybný; i autor sám jej uvádí jen jako jeden z pokusů objasnit inf. na *-tūrum* a výslovně soudí, že se tomu tvaru ještě nedostalo obecně přijatého objasnění.

Leningradský učenec napsal tuto knihu jako učebnici, jež má „přivést studující k chápání zákonitosti historie latinského jazyka a aspektu vývoje jeho fonetické a morfologické soustavy“. Je určena pro klasické filology, kteří se vedle latiny zajímají o historicko-srovnávací studium antických jazyků, používající materiálu obecně indoevropské jazykovědy. Z didaktického důvodu jsou v této knize odstavce obsahující podrobnosti tištěny petitem. Autor nezatěžuje svůj výklad bibliografickými údaji a jen zřídka jmenuje původce uváděného mínění; nejčastěji užívá obecného poukazu jako „někteří soudí“, „jiní myslí“ apod., avšak přitom metodicky ukazuje s kritickou střídavostí problematiku vykládaného jevu. Velikou předností jeho gramatiky je její jasný a věcný sloh.

Nová latinská gramatika je dílo zralé učenosti, které plně vyhovuje svému poslání jako vzorná vědecká učebnice. Svůj referát končíme přáním: nemohl by prof. Tronskij napsat také takovou syntaxi latinského jazyka?

František Novotný

Ammianus Marcellinus with an English Translation by *John C. Rolfe* in Three Volumes. The Loeb Classical Library, London—Cambridge, Massachusetts. I (1956, stran L + 583), II (1956, stran 683), III (1958, stran 602).

Nové vydání Ammiana Marcellina, které připravil a anglickým překladem opatřil profesor pennsylvánské university J. C. Rolfe, má tři svazky, z nichž první obsahuje — kromě úvodního výkladu — knihu XIV.—XIX., druhý knihu XX.—XXVI. a třetí knihu XXVII.—XXXI. K Ammianovu dílu je pak připojen *Anonymus Valesianus* (III, str. 506—569). Všechny svazky jsou upraveny tak, že je latinský text na stránkách sudých — zde musím upozornit na chybné živé záhlevi u knihy XV. až XIX. — a anglický překlad na stránkách lichých. Každý svazek má svůj vlastní index a v každém jsou také dvě mapky.

Toto nové vydání Ammiana historického díla je zcela závislé na kritickém vydání Clarkově (Berlin 1910, 1915), jež Rolfe nemůže ani nechce nahrazovat, ba jeho omezený kritický aparát více méně předpokládá, že bude každý filolog i historik Clarkova vydání dále jako základního užívat. Kdežto Clark je velmi opatrný při vyplňování četných rukopisných mezer a spokojuje se tím, že doplňky navrhované filology uvádí namnoze jen v kritickém aparátě, musí Rolfe — už proto, aby mohl podat co nejsrozumitelnější překlad — mezery, pokud to jde, vyplňovat. Konjektury si vybírá jednak z těch, které znal už Clark, jednak z novějších, zejména z návrhů které podal v článku *Kritische Nachlese zu Ammianus Marcellinus* (Wiener Studien, 33. Jahrgang 1911) Robert Novák. V užití jeho konjektur spočívá ostatně hlavní — třebaš mnohde dost problematicky — přínos, který Rolfeovo vydání proti Clarkovu má. Snad tu stojí za zmínku, že Rolfe pojal do Ammianova textu z celkového počtu 66 Novákových konjektur plných 50. To ovšem prospělo na mnoha místech jeho překladu, neboť Novák se vždy snažil vyjádřit smysl doplňovaných slov přesně podle kontextu. Nejedno nové čtení převzal také od P. H. Damstéa (Mnemosyne, LV, 1927 a LVIII, 1930) a leccos i od jiných filologů, ale zcela přehlédl některé vtipné nápady Fritze Waltera (Philologische Wochenschrift, 1920 a 1922, a Philologus, XC, 1935).

Anglický překlad vedle latinského originálu je pro uživatele Ammianova díla velmi užitečný, poněvadž pomáhá při porozumění mnoha temných míst a poskytuje také tu a tam nepřímou jakýsi výklad. Rolfe totiž předkládá do angličtiny nejen úřední a vojenské hodnotní a názvy vojenských jednotek, nýbrž i místní jména. Tak jsou např. na str. 208 prvního svazku latinská jména (v akuzativu) *Argentoratum, Brotomagum, Tabernas, Salisonem, Nemetas et Vangiones et Mogontiacum*, a naproti tomu na str. 209 čteme *Strasburg, Brumath, Saverne, Seltz, Speyer, Worms, and Mayence*. Překlad má ovšem pro badatele, který k němu při studiu originálu přihlíží, i své nebezpečí, neboť ho může snadno svést na nepravou cestu. Domnívám se však, že jsou tyto případy v Rolfeově překladu jen výjimečné. Všiml jsem si totiž zatím jen dvou. První je XVI 12, 2: *scutarius perfuga, qui commissi criminis metuens poenam, transgressus ad eos post ducis fugati discessum, armatorum tredecim milia tantum remansisse cum Iuliano docebat* (I, str. 264), čemuž odpovídá překlad *a deserter from the targeteers, who, in fear of punishment for a crime he had committed, went over to them after the departure of his defeated leader, and informed them that only thirteen thousand soldiers had stayed with Julian* (I, str. 265) = *uprchlý scutarius, který obávaje se trestu za spáchaný zločin přeběhl k nim (tj. k Alamanům) po odchodu svého poraženého vojevůdce (tj. Barbationa) a informoval je, že s Iulianem zůstalo jen třináct tisíc vojáků*. A to je nelogické. Alamanové měli totiž z poraženého a na útěk zahaného Barbationova vojska zajatce (XVI 11, 14: *rapta sarcinarum et iumentorum cum calonibus parte maxima*), ale zprávy potřebovali od